

SPORTDA ETIKA VA ESTETIKA TUSHUNCHASI

Abrorova Dildora Normurod qizi

Alfrangus universiteti Sport faoliyati

yo'nalishi 2-kurs magistri

Jo'rayev Ahmad Muhammadiyevich

Alfrangus universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasida

v.b. dotsenti, falsafa fanlari doktori (PhD)

juraev.1982@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqola sportda estetika va etika tushunchasi mohiyati borasida fikrlar keltirilgan bo'lib, unda estetika va etika tushunchalarining jismoniy tarbiya va sport sohasi bilan bog'liqligi, bu tushunchalarni shaxs ongida shakllantirishga yo'naltirilgan izohlar berilgan. Sport estetikasi va etikasini yoshlar ongida qanday shakllanishi va uni rivojlantirishning usullar haqida ham fikrlar keltirilgan. Sportda etika va estetikaning tutgan o'rni, ahamiyati va bu tushunchalarning kelib chiqish tarixi haqida olimlarning dunyoqarashlari va nazariyasi ham ko'rishingiz mumkin.*

Kalit so'zlar: *sport, etika, estetika, jismoniy rivojlanish, aqliy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy kamolot.*

Etika - shaxs yoki jamiyat odatlarini, axloq normalarini o'rganuvchi hamda belgilovchi falsafiy tadqiqotdir. U "to'g'ri"- "noto'g'ri", "yaxshi"- "yomon" tushunchalarini tahlil qiladi. Etika axloqshunoslikning falsafiy-nazariy muammolarini va axloqqa doir didaktik-amaliy asarlarni o'z ichiga oladi. U insoniyat o'z tajribasi orqali erishgan donishmandlik namunalari hikoyatlar, hikmatlar, naqlar, maqollar tarzida bayon etadi, kishilarga axloqning mohiyatini tushuntirib, falsafiy xulosalar chiqaradi, ularga axloqiy qonun-qoidalarni o'rgatadi.

Etikaning quyidagi mezoniy tushunchalari – kategoriyalari bor: fazilat va illat, yaxshilik va yomonlik, halollik, rostgo'ylik, kamtarlik, adolat, burch, vijdon,

nomus, ideal, baxt, hayotning ma'nosi va boshqalar. Axloq inson va jamiyat hayotining barcha (shaxsiy, jamoaviy, kasbiy va hokazo) jabhalarini qamrab olganligi tufayli uni o'rganuvchi etika barcha fanlar bilan aloqador. Ayniqsa, uning ma'naviyat tizimidagi fanlarga ta'siri katta. Etikaning estetika bilan bog'liqligi san'at vositasida ro'y beradi; har bir san'at asarida axloqning dolzarb muammolari ko'tariladi, san'atkor o'z davri axloqiy darajasini va unga munosabatini badiiy qiyofalar orqali bevosita yoxud bilvosita aks ettiradi.

Estetika - yunoncha "Aisthanesthai" (eshitish, idrok etish) yoki "aistez" (sezish, his qilish) so'zlaridan kelib chiqqan. Shu ma'noda, estetika hissiy idrok va hissiyot bilan ta'minlangan ma'lumotlar bilan bog'liq fan sifatida qaraladi. Garchi estetika bilan bog'liq muammolar bilan shugullanish qadimgi faylasuflarga borib taqalsa ham, bu fanga bu nom berish mutlaqo yangilikdir. XVIII asrda yashagan nemis faylasufi Aleksandr Gotlib estetika deb ataluvchi fanga asos solgan va unga shunday nom bergan. Baumgarten (1714-1762). AG Baumgarten o'zining "Estetika" asari bilan birinchi marta shunday fanga asos solgan, uning predmetini aniqlagan va chegaralarini chizgan. Bu tushuncha Baumgartendan keyin ko'p ma'no o'zgarishlariga uchradi, uning sohasi kengayib, torayib, goh falsafa, gohida falsafadan alohida fan sohasi sifatida bugungi kungacha saqlanib qolgan. Estetikaga aniq, qisqa va har tomonlama ta'rif berish mumkin emas. Shuning uchun ham har doim va hamma joyda amal qiladigan estetika tushunchasi mavjud emas.

Ivo Franzel ta'biri bilan aytganda, "Estetika havo pardasiga o'xshaydi. Har bir falsafiy, madaniy, ilmiy nazariya shamol esishi bilan yo'nalishni o'zgartiradi; u bir lahzada metafizik, bir lahzada empirik, bir lahzada me'yoriy, bir lahzada tavsiflovchi bo'ladi. Bir tomondan, estetik zavqni his qilgan kishi (sub'ekt) ga boshqa tomondan, estetik zavq his qilingan narsadan (ob'ektdan) boshlanadi. Bugungi kundagi umumiy qarashlarga ko'ra, estetika keng ma'noda tabiat va san'atda aks etgan go'zallik haqidagi fan, tor ma'noda esa san'at nazariyasi va falsafasidir.

Estetikani qanday ta'riflashimizdan qat'iy nazar, inson harakati tabiiy borliq sohasi, o'yin va sport harakati va faoliyati madaniy borliq sifatida badiiy mahoratga

aylanganda, u estetikaning predmeti bo'lib, estetik qadriyatlar, mulohazalar va mulohazalar bilan bog'liq bo'ladi.

Sport, estetika va etika o'rtasidagi munosabatni tekshirish uchun estetikani tashkil etuvchi strukturaviy elementlarga qisqacha to'xtalib o'tish zarur. Falsafadagi bilimda bo'lgani kabi, har bir estetik hodisa, albatta, mavzu bilan bog'liqdir. Bu predmet estetik hodisaning yaxlitligida, estetik borliqda estetik munosabatni qabul qiluvchi birlik, estetik idrok borligi sifatida ishtirok etadi. Estetik sub'ekt - biz tabiat yoki san'at asari deb ataydigan ob'ektni estetik jihatdan idrok etuvchi, ya'ni hech qanday qiziqishsiz, faqat shu narsadan zavq olish uchun unga yuzlanib, zavqlanadigan mavjudotdir. Shunga ko'ra, estetik sub'ekt "men", estetik ob'ektni idrok etuvchi, uni idrok etuvchi va undan estetik zavq oluvchi ongli borliqni anglatadi. Ba'zi estetikalarning ta'kidlashicha, estetik hodisa, birinchi navbatda, sub'ektda, sub'ektning ruhida sodir bo'ladigan histuyg'u va hissiyotlarning o'ziga xos turiga asoslanadi. Shu ma'noda u "sub'ektivistik estetika" deb ataladi, chunki u estetik mavzuni o'rganadi. Xulosa qilib aytganda, subyektivistik estetika qiymat mulohazalarining shakllanish va asoslilik imkoniyatlarini, go'zallikning tomoshabinga ta'sirini, badiiy ijod jarayonlarini, san'atning idrok etish uslubi va sharoitlarini o'rganadi.

Estetik borliq, albatta, faqat sub'ektning mavjudligiga asoslanmaydi. Estetik hodisada, bu hodisada ishtirok etuvchi sub'ektning oldida sub'ekt yo'naltiradigan va munosabatlarni o'rnatadigan boshqa mavjudlik sohasi mavjud. Bu mavjudlik estetik ob'ektidir. Ob'ekt estetik hodisa uchun zaruriy mavjudlik sohasi bo'lgani kabi, estetik ob'ekt ham estetik hodisa uchun bir xil darajada zarurdir. Bu estetik ob'ekt keng ma'noda tabiiy borliq bo'lishi mumkin bo'lsa, tor ma'noda san'at asari bo'lishi mumkin. Bu yondashuv mazmunida hozirgina ta'kidlaganimdek, insonning harakat instinkti, o'yin va sport faoliyati ma'lum ma'noda tabiat hodisasi sifatidagi san'at asari va qaysidir ma'noda madaniy ko'rinishdir.

Ob'ektiv estetika go'zallikning o'ziga xos xususiyatlari va vazifalari, tabiat va san'at go'zalligi o'rtasidagi munosabat, san'at asarining strukturaviy tahlili kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Ob'ektning sifatlari, uning mavjudlik usullari,

mavjudlik kategoriyalari, tabiiy ob'ekt va badiiy asar o'rtasidagi aloqalar ob'ektivistik estetikaning tadqiqot yo'nalishlari hisoblanadi. Biz estetik deb ataydigan ob'ekt oddiy ob'ekt emas, balki biz "chiroyli" deb ataydigan fazilatlarni o'z ichiga oladi. Bunda estetikaning asosiy tushunchasi qiymat bilan ifodalangan go'zallik hodisasidir. Go'zallik tushunchasi qadimgi faylasuflardan hozirgi kungacha ko'plab faylasuflarning orzulari mavzusi bo'lgan. "Nima go'zal?" Savolni falsafiy jihatdan bergan va bu savolga javob izlagan birinchi mutafakkir Platonidir. Platonning fikriga ko'ra, go'zallik "g'oya" dir. Bu g'oya bo'lgani uchun u mutlaq va o'zgarmasdir.

Biz yashayotgan tabiatda biz ko'rgan va go'zal deb ataydigan narsalar go'zallik g'oyasini birlashtiradigan darajada bizga go'zal ko'rinadi. Ular haqiqiy go'zallikning nusxalari. Qadimgi yunon tafakkurida go'zallik, yaxshilik va haqiqat, ya'ni haqiqat bir xil va o'zaro bog'liqdir. Bu qadimgi yunon ta'limida erishilishi kerak bo'lgan insoniy idealdir "Paideia", "Kalokagathia" tushunchasi, ya'ni go'zal va yaxshi, G'arb ta'lim tafakkurida asrlar davomida hukmronlik qilgan g'oyadir. Ma'lumki, qadimgi yunonlarda "gimnastika" insonni yaxshi va yaxshi tarbiyalashga qaratilgan faoliyatdir. Butun antik davr va o'rta asrlarda metafizik g'oya bo'lgan yaxshilik, go'zallik va haqiqat (to'g'rilik)ning yaxlitligi va ajralmasligi XVIII-asrda rivojlangan.

Xulosa bu ikki mavhum tushuncha va iboralardan keyin sportda etika va estetika haqida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik chora-tadbirlarga bir necha jumlar bilan to'xtalib o'tmoqchimiz.

Bugungi kunda sportni o'qitishda umumiy tendensiya ob'ektiv natijalarga va o'lchanadigan baholarga qaratilgan. Bolalar va yoshlarning subyektiv yaxlitligi va tendensiyalari, boshqacha aytganda, ularning harakat dunyosi e'tiborga olinmaydi. Butunlikni yo'qotish bilan bolada estetik idrok, tajriba va hissiyot asta-sekin yo'qoladi. Bolalar va yoshlarning ijodiy kuch va qobiliyatlarini rivojlantirish va kuchaytirish pedagogik muammoga aylandi. Shuning uchun biz harakatni tayyorlashning yangi konsepsiyasini chiqish yo'li deb hisoblaymiz.

Agar yosh sportchilarda sportning amaliy ko'nikma va malakalarini

rivojlantirishdan tashqari estetika va etika tushunchalarini ham shakllantirsak, sportchilarning amaliy mashg'ulotlarda o'zini tutish va musobaqalarda vaziyatni tegishli baholash hissi va psixologik yuksalish vujudga keladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Darslik. -Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi matbaa ijodiy uyi. 2014. -128 b.
2. Arastu. Poetika (nafis san'atlar haqida). Axloqi kabir (Katta axloq kitobi). Ritorika (Xitoba). -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
- 3.Saidova, M. A. (2023). Sport va falsafaning aloqasi. salomatlikga ta'siri. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 288-293.
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. –B. 557.
5. Sidorenko L.P. V poiskax novyx oriyentirov eticheskoy paradigmy filosofii. //Pravo i praktika. -Moskva, 2016. № 4. -S. 172
6. Лой Б. Красота спорта. М., Радуга, 1984. С. 23-24.